

КОМПЛЕКСНЕ ВИКОРИСТАННЯ МИСТЕЦТВ У ПРОЦЕСІ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анатолій ЧИХУРСЬКИЙ,

ст. викладач Інституту мистецтв Волинського державного університету ім. Лесі Українки

Проблема естетичного виховання дітей та підлітків посідає чи не перше місце у концепції розвитку та формування особистості й активно вдосконалюється науково-дослідними педагогічними інститутами.

Формування естетичної культури – це процес цілеспрямованого розвитку здібностей повноцінно сприймати і правильно розуміти прекрасне у мистецтві та повсякденній дійсності. Він передбачає вироблення системи художніх уявлень, поглядів і переконань, виховання естетичної чуйності і смаку. Одночасно з цим у школярів виховується прагнення та вміння вносити елементи прекрасного у всі сторони буття, боротися проти всього потворного, "низького", а також готовність до посилюючого вияву себе у мистецтві.

Особливу роль у виховному процесі має обґрунтований Б.Т.Ліхачовим принцип естетизації дитячого життя: формування у вихованців естетичного ставлення до дійсності дозволяє розвинути у них високий художньо-естетичний смак, а також дає можливість зрозуміти сутність суспільно-естетичних ідеалів. Предмети природно-математичного циклу допомагають розкрити перед дітьми красу природи, а предмети гуманітарного циклу показують естетичну картину людських відносин. Художньо-естетичний цикл вводить дітей у чарівний світ мистецтва. Предмети практичного циклу дозволяють проникнути в таємниці краси праці, навчають створювати, зберігати і розвивати цю красу. Педагогу на уроках важливо утвердити красу розумової праці, ділових відносин, пізнання, взаємодопомоги, спільної діяльності. Великі можливості естетизації життя відкриваються перед школярами в художній самодіяльності; у організації продуктивної і суспільно корисної праці, у формуванні повсякденних відносин і поведінки.

Немало естетичних вражень може дати і дає навчальна діяльність. У математиці, наприклад, нерідко говорять: "Красиве, витончене рішення або

доказ", розуміючи під цим їх простоту, в основі якої лежить вища доцільність, гармонія. Є своя естетика в щирих, здорових, людських взаєминах між учнями і вчителями, між вихованцями, між старшими і молодшими школярами. Примітивні, черстві, нещирі відносини між людьми в сім'ї і школі глибоко ранять душу дитини, залишають слід на все життя. І навпаки, тонкі диференційовані відносини педагога та учня, справедлива вимогливість роблять устрій дитячого життя школою виховання у душі високої естетики і моралі. У побут дитячого життя важливо вводити елементи естетичного оформлення найближчого оточення і побуту.

Важливо пробудити у школярів прагнення утверджувати красу в школі, вдома, усюди, де вони проводять свій час, займаються справою або відпочивають. Дітей слід ширше привертати до того, щоб вони створювали естетичне оточення в школі, класі, у квартирі.

В процесі навчання малювати діти засвоюють способи вичленування форми із загального вигляду предмета, визначають її властивості, зіставляють з найбільш відповідною геометричною фігурою, варіюють її, змінюючи пропорції і положення предмета. Все це веде до правильнішого зображення предмета, до виникнення у дитини художнього образу, розвитку творчої уяви, адже дитина повинна багато що змінювати під впливом творчого задуму.

В цілому розвиток іде від сприйняття простих звуків до активнішого усвідомлення прекрасних музичних поєднань, від барв і форм до нюансів колірної гами, різноманітності форм. Сенсорне виховання – невід'ємна частина розумового й естетичного виховання. Отже, значення об'єктивної основи в естетичному сприйнятті визначаються як віковими особливостями дитини, що прагне осягнути звуки, барви, форми, так і природою самих естетичних явищ, в яких прекрасне виступає як єдність змісту і форми.

Розвиток сенсорних здібностей – основа для розвитку сприйняття художнього образу. Це вже складний процес, бо відомо, що під змістом мистецтва розуміється віддзеркалення в художніх образах найбільш характерних, типових явищ життя. Кожен вид мистецтва має свій арсенал засобів, які виступають завжди в комплексі. Ось чому так важливо підкреслити

цілісність художнього сприйняття. Слухаючи колискову пісню, дитина сприймає її загальний спокійний ліричний настрій, в неї виникають життєві асоціації. Але прослухавши раз-другий, дитина здатна виділяти її неквапливий темп, тихе звучання та виразні інтонації. Так цілісне сприйняття припускає і деяку диференціацію окремих засобів виразності.

Отже, зустріч з прекрасним у житті і мистецтві викликає у дітей естетичне відчуття. Це відчуття ніколи не може бути безпредметним і беззмістовним, впливаючи на відчуття і викликаючи їх. Прекрасне народжує думки, формує інтереси. В процесі естетичного сприйняття дитина робить свої перші узагальнення. У неї виникають порівняння, асоціації. Бажання довідатися, про що розповідає картина чи музика спонукає дітей прислухатися до звучання музики і віршів.

Поступово сприймаючи звуки в різних поєднаннях, риму у віршах, лінії, барви і форми в картинах, вбираючи різноманітні відчуття від краси природи, дитина привчається вловлювати деякі залежності засобів художньої виразності від змісту твору. Так, наприклад, вона відзначає, що веселій, танцювальній мелодії найчастіше відповідає швидший темп, гучне звучання; що в казці зустрічаються красиві, виразні слова і кілька разів повторюється один і той же мовний прийом ("...і покотився колобок далі"); що в картині, яка передає образ лісової гушавини, переважають темні фарби і т. д.

Діти починають розуміти певний зв'язок навколишньої дійсності з мистецтвом, що відображає її. Для них це вже відкриття, радісне і незвичайне. Прослуховуючи пісню, казку, подивившись на картину, вони жваво згадують, що і з ними траплялися подібні події, вони бачили або чули це в реальному житті.

Образотворче мистецтво, музика, література, так само, як і явища природи, предмети, що оточують дитину, викликають різноманітні і цікаві висловлювання, якщо до цього спонукає дитину дорослий. Зміст цих висловлювань пов'язаний з враженнями від зустрічі з прекрасними явищами, доступними розумінню і відчуттям дитини. Ці перші умовиводи стосуються

красивого в природі, в побуті. Вони можуть містити оцінку вчинків, поведінки однолітків.

Діти відзначають і засоби виразності в музиці, в поетичних творах, і засоби образотворчого мистецтва в картинах, у скульптурі, в художній іграшці. Вони схильні цікавитись змістом пісні, картини і можуть стисло його передати. Вони можуть оцінити якість виконання пісні, малюнка, виразного читання своїх однолітків. Але перш за все ними схоплюються переважно найяскравіші, характерні ознаки.

Завдяки взаємодії сприйняття, емоцій естетичне переживання дитини збагатиться і стане різнобічним. Зароджується художній смак.

Практична діяльність дитини - гра, заняття, виконання певних обов'язків – має важливе значення для її естетичного розвитку. Особливе місце в цій практичній діяльності посідає художня діяльність дитини (спів, малювання, твір, вірш, розповідь, казка і т. д.).

Всі види художньої діяльності виникають у дошкільному віці: сприйняття творів з першими їх оцінками, і виразне їх виконання, і навіть спроби виявити себе творчо. Справа дорослих – створити всі умови для залучення дитини до різноманітних видів художньої практики.

Зрозуміло, що в своїй зрілій і розвиненій формі мистецтво не може бути засвоєно дитиною. Але до всіх найдоступніших його форм можна і треба залучити дітей з раннього дитинства. Художня іграшка, казка і приказка, загадка і прислів'я, пісня і інструментальна п'єса, картина і декоративні вироби – з них починається ознайомлення дитини з мистецтвом. Якими б не були простими ці вироби майстрів – вони вводять дитину в особливий, новий для неї світ художніх переживань.

Вже з 5 – 6 років можна відзначити прагнення дітей до самостійності в музичних іграх і танцях, не наслідуючи один одного, по-своєму виконати роль в сюжетній грі. Деякі діти іноді віддають перевагу якому-небудь одному виду діяльності – спів, гра, танець, слухання музики.

Рівень художнього розвитку дозволяє дітям самим вносити красиве в свій побут (наприклад, прикрашати свій дитячий куточок), реагувати на прекрасні і потворні вчинки (зв'язок естетики і етики).

Естетичне виховання в школі починається з молодших класів у процесі вивчення мови, доступних літературних творів, а також на уроках співу, малювання і природознавства. Основний напрямок цієї роботи зводиться до практичного ознайомлення школярів з різними видами мистецтва, привчання до їх естетичного сприйняття і простих естетичних думок. У розв'язанні цієї задачі велику роль виконують приклад і художня підготовка самого вчителя. Педагогу слід володіти уміннями красиво писати, виразно і емоційно читати вірші і оповідання, добре проводити уроки співу, володіти навичками музичного і образотворчого мистецтва. Художня підготовка вчителя і його компетентність у різних видах мистецтва породжують у дітей внутрішню суперечність між наявним і необхідним рівнем їх естетичного розвитку і залучають до мистецької діяльності.

Істотне значення має використання прийому порівняння під час вивчення літературних творів, прослуховування музики і розглядання картин. Слід спонукати учнів до оцінки цих творів, до з'ясування того, що дітям подобається в тому або іншому творі, яка картина або музична мелодія краща, – все це загострює сприймання і спонукає до критичних думок.

У вихованні естетичного сприйняття молодших школярів необхідно широко використовувати заучування напам'ять віршів, пісень, демонструвати репродукції з картин художників. Виховна робота щодо розвитку та зміцнення естетичних потреб, прагнення до сприйняття продовжується і в наступних класах, на вищому рівні.

У пізнанні художніх засобів зображення дійсності в мистецтві велике значення має осмислення і засвоєння учнями таких понять, як композиція твору, його сюжет, художній образ, засоби виразності, мінор і мажор у музиці та ін.

Винятково гострою і актуальною в шкільній практиці є проблема формування художніх смаків. Це особливо стосується музики і образотворчого мистецтва.

Отож, естетичне виховання — важлива частина становлення особистості і розвитку дитини. Розуміння прекрасного, насолода мистецтвом (як предметами, так і процесом творіння) – без цього неможливо уявити собі всебічно розвинену особистість, виховання якої – мета педагогічного процесу.

На всіх етапах свого розвитку дитина досягає навколишній світ і з погляду його краси, естетики. Дуже багато що залежить від того, яку підтримку на цьому шляху нададуть їй дорослі. Навчально-виховні програми відводять значне місце предметам, у складі яких дітям пропонується зануритися у світ мистецтва як споглядаючи, вслуховуючись у твори майстрів, так і створюючи самостійно свої творіння.

Винятково важливим і необхідним, як у сфері освіти, так і в сімейному вихованні, є завдання навчити маленьку людину правильно оцінювати предмети мистецтва з погляду їх естетичної і культурної цінності. Ось чому на сучасному етапі розвитку освіти надзвичайно актуальним є комплексне використання мистецтв у навчально-виховному процесі. Практичні заняття, проведені з учнями молодших класів, показали, що тільки осмислене поєднання літературного слова, музичного звуку, витонченої лінії чи колірної гами можуть принести гармонію в розвиток дитячої особистості.

Література

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій: Модульне навчання. — К.: ІСДО, 1993. — 218 с.
2. Волкова Н.П. Педагогіка. — К.: Видавничий центр "Академія", 2001.
3. Гадалова І.М. Методика викладання образотворчого мистецтва у початкових класах. — К., 1994. — 272 с.
4. Громов Є.С. Природа художньої творчості. — К., 1986. - 237 с.
5. Гумінська О.О. Уроки музики в загальноосвітній школі: Методичний посібник. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2004. — 104 с.

6. Дитина: програма виховання і навчання дітей шкільного віку / Навчальна програма. Науковий керівник
О.В.Проскура. — К.: Освіта, 1993. — 270 с.
7. Ігнатов Є.І. Психологія художественної діяльності дітей. — М., 1959. — 190 с.
8. Кабалецький Д.В. Як розповісти дітям про мистецтво? — К., 1989. — 190 с.
9. Ростовський О.Я. Методика викладання музики в основній школі: Навчально-методичний посібник. — Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2001. — 272 с.
10. Фесенко Л.В. Образотворче (візуальне) мистецтво: тематичне планування та розробки уроків. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. — Харків: Веста, 2004. - 384 с.
11. Фіцула М.М. Логіка і методика педагогічних досліджень // Фіцула М.М. Педагогіка. — К.: Академія, 2000. - С. 29-45.
12. Фурчаренко С.У. Методичні характеристики педагогічних досліджень // Вісник АПН України, 1993. — № 1. - С. 11-12
13. Уланова С.І. Світоглядно-методологічні основи формування музично-естетичної культури // Художня освіта і проблема виховання молоді. 36 наук, статей. — К.: Міносвіти України, ІЗМН, 1997. — С. 3–11.